

SAMIHA AYVERDİ'DE "DOĞU-BATI" ANLAYIŞI

Samiha Ayverdi's Understanding of East and West

Meleyke MEMMEDOVA *

Özet: Sâmiha Ayverdi, eserlerinde kültür değişmelerinin, yanlış uygulanan Batıcılığın, yabancılaştırmanın, uluslararası oyunların üzerinde durmuş; bunlara milli kültürümüz ışığında çözümler sunmuştur. İmaj zenginliği ile dolu eserlerinde maddeden manaya doğru bir akış içinde aynı terimlerin ustaca yerleştirildiğini görürüz. Yazar, batılılaşma ile birlikte meydana gelen uygarlık değişimini ve bu değişimin toplumda ve özellikle aile içinde sebep olduğu sorunları, çözümleri roman kişilerinin iç dünyalarından takip ederek romanlaştırır.

Bir milletin geçmişini geleceğine kavuşturan önemli hazinelerden biri olan tarih, Sâmiha Ayverdi'de sık sık işlenen konulardan biridir. Onun eserleri bizleri ta eski dönemlerden tutmuş Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar götürecektir değerli eserlerdir. Ayrıca, Doğu ve Batı'nın hesaplaşması onun eserlerinin hemen hemen tamamına hakimdir. Çünkü Batı'nın gösterdiği menfaatperestliği, gaddarlığı, sömürgeciliği tarihe mal olmuştur.

Anahtar kelimeler: "Doğu-Batı" Anlayışı, Yabancılaştırma, Uluslararası Oyunlar.

Abstract: In her works, Samiha Ayverdi touched upon the cultural changes, false applied Westernism, astrangement, international pranks and presented solution to these problems. We can easily observe the flow from the matter to meaning and entrenching the terms with great mastership.

The writer fictionalizes the changes of civilization emerging with Westernism, solution from the inner world of the characters of her novels by following them in, especially problems causing the family relations the community.

The history that combines the two treasures of the paramount past and future, is the topic used by Samiha Ayverdi. All these works are the real masterpieces of paramount importance, which comprise the period of Ottoman Empire and today. Besides, the opposition of the West and East is the gist point dominating her works. Because of the opportunism, brutality, colonialism displayed by the West provided a context of the creation of the history.

Key words: Understanding of East and West, Astrangement, International Pranks.

* Qafqaz Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde Batı'yı sadece bir coğrafi kavram gibi değil, menfaat, sömürü, zulüm, kısacası emperyalizm yönleri ile de ele alır. Batı'nın düşünce ve amellerinin daha iyi tanınabilmesi için de Doğu-Batı karşılaştırması yaparak, bu iki bölgenin devlet ve insanlarını geniş bir şekilde inceleme imkanı bulur. Bu incelemeler sonucu da Doğu ile Batı'nın düşünce ve dünya görüşünü ortaya koyar. Aynı zamanda Doğu'nun Batı etkisi altında kalarak nasıl değiştiğini ve bu değişimin doğurduğu sonuçları anlatmaya çalışır.

Sâmiha Ayverdi, Avrupa'ya açılan kapıların sebepkarlarını Doğulu varlıklı ailelerde görür. Çünkü onlar kendilerini kibar, görgülü zannederek çocuklarını eğitim ve öğretim işlerini, kısacası kendilerini Batı kafalı insanlara emanet etmekle Batılılaşmayı hızlandırmışlar; varlıklı aileler konaklarda çocukların eğitilmesinde eğitimcinin, hatta konak hanımlarının elbise, kıyafet ihtiyaçlarının karşılanmasında emeği geçen dikişçinin bile ya Avrupa'dan gelmiş biri olması, ya da en azından Avrupa'yı görmüş, kendini orada yetiştirmiş birilerine emanet etmişler. Hatta, nakış ustalarının genç kızlara öğrettiği işler, yaptıkları işlemler Türk işlemleri değil, zevkte de, teknikte de Avrupa taklidi işler olmuştur. (1, s.47)

Sâmiha Ayverdi, Batı'ya, düşünülmeden açılan kapılardan içeri giren ve Türk toplumuna tamamen yabancı olan kötü alışkanlıkların, yaşam tarzının Doğu'da özellikle çocuklarda ve gençlerde nasıl tahriplere yol açtığından şöyle bahseder: "Hesapsız kitapsız, ardına kadar dayadığımız Garp medeniyeti kapısından içeri aldığımız safâhat, rezâlet ve habâset çamurlarından, bir mülevves balçık olan kumar da, artık Türk toplumunun bağrında bağdaş kurmuştu. (2, s.104-105.)

Sâmiha Ayverdi, Batı'ya has giyimler giyip, Avrupa'yı hayat tarzı sürmekle Avrupalı olduğunu zanneden bir takım gafil zümreyi eleştirirken, insanın giyim kuşamına değil, insani keyfiyet, zeka ve imanına önem verilmesi gerektiğini vurgular.

Sâmiha Ayverdi, Batı'dan bahsederken Avrupa'nın devlet politikasını da eleştirir. Yazara göre, Avrupa'da devlet sırrı diye bir şey kalmamıştır. Bütün siyasî toplantıların, kongrelerin müzakereleri, münakaşaları, kararları ve görüş ayrılıkları bir bir tebliğ ile dünyaya ilan ediliyor, bu müşterek deklarasyonların sonunda da dost dostunu, düşman da düşmanını tanıyarak ona göre tedbir alıyordu. Gerçi birçoklarının beğenmediği bu idareye kavuştuktan sonra Avrupa Osmanlı imparatorluğunu yenmişti; bir zamanlar Garp, cehâlet ve karanlığın pençesinde dertten derde yuvarlanıyordu. Selâmetini vahdetli bir teşkilata bağladıktan sonradır ki, Garp âlemi kendini toparlamıştır. (3, s.54-58.)

İnsanoğlunun bu dünyada mutluluğa ve başarıya ulaşması için hem manevî hem de maddî hayatı dengeli bir şekilde yürütebilmesi gerekir. Şark'ın maddeyi bir

kenara itip maneviyata önem vermesi, bunun gibi Garb`ın da maneviyatı unutup maddeye sarılması bir noktada her ikisini tatminsiz ve zararlı çıkarmıştır. Sâmiha Ayverdi bu durumu şöyle anlatır: Şark, mizâcına uygun olarak elindeki ile ganî olup kendi kendine yetmiş olması lehine kaydedilecek bir ruh olgunluğu ve zaferi idise diğer taraftan da bunun acısını çekmeye mahkûm idi. Çekiyordu da. Zîra mağlubiyetinin de sebeplerinden biri bu idi. Halbuki beri tarafta dâima huzursuz, dâima talepkâr olan Garp, durmadan istemesine ve bulduğuyla kanaat etmemesine karşılık maddeyi emrine almış sayılırdı. Netîcede de kültürlü ve asâletli sınıf hâline gelmişti. Fakat şu da var ki Şark`ı, gözünü sâdece kendi içine çevirip dış tabiatla alâkalanmamak nasıl gevşetip olduğu yere bağlamışsa, Garb`ı da, iç tabiatı ihmal ederek, sâdece maddeye şehvetle sarılmış olması, onu inkırâza götürülecek sebeplerden biri olacaktır. (3, s.116.)

Sâmiha Ayverdi, Batı ile Doğu anlaşmasının güzel sonuçlara neden olabileceği kanaatindedir. Fakat Batı sürekli bir doyumsuzluk içindedir. Bu durumu gözünü körelttiği için nefsi icabınca her usul onun için normaldir, bu savaş dahi olsa fark etmez. Oysa, Müslüman-Türk kılıncı sallamışsa, bunu, insan boğazlamak ve kan dökmek için değil, prensip adına yapmış olduğunu belirten Ayverdi, müslümanların, beşeriyet için kurtuluş sığınağını "Tevhîd"de gördüklerini vurgular. Kıyamete kadar da selamet tevhidde olacaktır. Ancak, Batı bunu kabul etmek istemeyerek tevhid bayrağını ayaklar altına almak için savaşa girişti. Ne yazık ki, fetihden fethe koşan, medeniyet ve devletini "birlik" anlayışı üstüne kurmuş olan Müslüman-Türk'e, vurduğu sillelerle yerinde sayar hale getirdi.

Ayverdi, Garp dünyasının, gözünden perdeyi çekip, bir zamanlar Osmanlı damgasını taşıyan Müslüman-Türk devletinin bu gökkubbe ehline nasıl bir insaf ve adalet örneği göstermiş olduğunu bilseydi hem mutlu, hem de kazançlı olabileceği kanaatini getirerek, Batı'nın bu cevherli nizamın azametini göremediğini de belirtir: Osmanlı, beşeriyet için, müşterek potada şekillenmiş gerçek otorite idi. Üç kıt'a hem hükmü altında idi, hem de, imperatorluk çatısı altında topladığı milletler, kendi milli kalıpları içinde kendi kendilerinin efendisi idiler. (2, s.8.)

"Eskimiş, fakat, asla bit pazarına düşmemiş olan Şark medeniyetinin Müslüman-Türk payına düşen asil ve insani kolu, hâlâ batının gözlerini kamaştırmakta ve hâlâ batı bu üstün seviyeye ulaşamamış bulunmaktadır" (1, s.191.) diyen Ayverdi, mukaddeslerini kaybetmiş olan Türk'te tecelli eden adalet, insaf ve insanlık hasletlerine karşı Batı'nın, kafaları haça takılı kalmış halk kütleleri, Müslüman-Türk'ü fikren de fiilen de taşlamayı bir ibadet haline getirmiş olduklarını beyan eder.

Batı ayakta kalabilmek için her şey yapabilir. Bunun için de yırtıcı ve haşindir. Bu hali ona merhameti hiç hatırlatmaz, her zaman almak, yığmak ve tahakküm etmek yollarını arar. Batı insanından iman ve dünya görüşü farklı olan Türk ise insanları, sevdiği ve Allah'ın mahlukları olarak gördüğü için sever ve insanogluna zarar vermeyi aklının ucundan dahi geçirmez. Bu açıdan Ayverdi, Doğu ve Batı insanını birbirinden ayıran başlıca özelliğin "Allah'a olan inam" meselesi üzerinde durduğunu söyler.

Sâmiha Ayverdi, bugün Doğu ile Batı'nın mutsuz olmasını araştırırken her ikisinin de hataları üzerinde önemle durur: "Garp, bugün hakîki şark rûhuna hasret duyduğu fakat bir türlü tenezzül edip bunu itiraf edemediği için hoşnutsuz, sinirli ve şaşkındır. Şark da, hakîki garp tekniğine ve maddeciliğine omuz silktiği için harap, yıkık, geri ve tasalıdır. Eğer ihtiyar dünya bir kurtuluş, bir kendine geliş hamlesine muktedir olabilirse, bu iki fikir kutbunu bir zıfak halvetine terkedip döl beklemelidir." (4, s.73.)

Bugün Müslümanların düştüğü durum karşısında tavrını ortaya koyan Ayverdi, "Müslüman âleminin hatâsı çoktur" der. Yazarın önemle ele alıp üzerinde durduğu bu hataları şöyle özetleyebiliriz: 1. Cehâlete kapılarını açmakla, 2. Taassuba düşmekle, 3. Düşmanlarını tanımamakla, 4. Kur'an ahlâkından uzaklaşmakla, 5. Kendinden, kendi mânevî değerlerinden kopmakla, 6. Müslüman hükümdarların, devlet reislerinin ve ileri gelenlerin evlâtları, daha kendi memleketinin târihî, dînî, içtimâî ve millî realiteleri ile zırh giyip sağlama alınmadan, "eti senin kemiği benim" dercesine garbın kucağına bırakılmakla hatalıdır. (5, s.34-35.)

Sâmiha Ayverdi, o devirler Avrupa'sının medenî seviyesini tâyin etmek için Haçlı Seferleri'ne kadar gitmeye lüzum görmeyerek, Garp âleminin birkaç yüz sene evvelki hâli ile yeni devirlerin Osmanlı medeniyetini kıyaslar, ortaya Avrupa'nın aleyhine, tiksiniyecek bir tablo çıkar: Brandebourg Prensi'nin 1624 senesinde verdiği bir ziyâfetin dâvetiyesine misâfirlerin riâyet etmeleri gereken hususları kaydettirmiş olması, asillerin ve yüksek tabakadan Avrupalının terbiye, görgü ve muâşeret seviyesini belirtmesi bakımından üstünde durulmaya değer bir keyfiyettir. Dâvetiyeyle ilâve edilen notlar şu tavsiye ve tenbihleri ihtivâ etmektedir: "Sahanlara, dirseklerine kadar ellerini sokmak, yaladıkları kemikleri tekrar sahana koymak veya fırlatıp arkaya atmak, parmak yalamak, tabaklara tükürmek, örtü kenarlarına burun silmek yasaktır."

Aynı tarihlerde diğerk Avrupa hanedan saraylarında da vaziyet başka türlü değildi.

Ayverdi "Bugünün Avrupalısı, dünkü cetlerinin iptidâî seviyesinden alınmamalıdır. Ve biz de bu gerçekleri, Garb'ı küçültmek için değil, Şark'a: `İsterseniz siz de kısa zamanda dünya ile yarış eder hâle gelebilirsiniz...` diyebilmek için söylüyoruz." der ve on sekiz, on dokuzuncu yüzyılda Şark ve Garb'ın o zamanki durumunu, hayat şartlarını, terbiye ve temizlik seviyesini vb. anlatarak, tarihi gerçeklerden ibret alıp kendimize gelmemizi ister.

Batı hiç bir zaman Doğu için iyilik ve güzellik düşünmez. Çünkü sömürgecilik huyundan vazgeçemez. Hatta "Batılı devletler birbirleriyle didişdikleri zaman bile sozkonusu Doğu veya müslüman devletleri olunca onlara karşı düşmanlıklarını ortaya koyarak, kendi aralarındaki kini unutup hemen birleşirler." (5, s.53.) diyen Ayverdi, bu yüzden belki müslümanların maddî yönden mağlubiyete uğramaları sozkonusu olmuşa bile manevî yönden tam olarak yıkılmamış olduklarını belirtir.

"Amerika'nın keşfi ve Rönesans'ı idrakten sonra Garb'ın büyük sanâyi devrine girmesiyle maddî refâhı ve maddeye tasarrufu arttıkça, kahrı da artmış ve duygu iffeti ise her geçen zamanla biraz daha eksiliyordu. Böylece de, kendini dünyânın merkezi ve tek söz sahibi zanneden Garp, şımararak dünyanın dört bir bucağına kol atarak sömürebildiği kadar sömürüyordu." (5, s.55.)

Ayverdi, bir vakitler karanlıklar ve cehaletler içinde kıvranan Garb'ın, bir bakıma Şark'ı bozguna uğratıp benliği kalesi içine gururla yerleştikten bu yana, asırlar ve devirler gelip geçtiğini vurgularken, süratle inkişaf gösteren Avrupa medeniyeti târihinin, XVIII. asrın akliyecilik ve maddecilik felsefesine dört elle sarılıp Şark'ın manevî verimlerine ters bir tavır takındığını ve horladığı Şark'ın, hâlâ bütün dünyaya verebileceği bir gizli hayat nefhası olduğunu bilemediğini de belirtir.

İşin hakikati şudur ki dünya ayrı ayrı istikametlerde inkişaf etmiş çeşitli medeniyetlere sahne olmuştur. Bu yüzden de, onları birbirinden üstün veya aşağı olarak sınıflandırmak yanlıştır. Bununla beraber kıyas etmeğe kalkışınca, fikrî ve rûhî faaliyet derecesiyle maddî faaliyet derecesi, şüphesiz birbirinden farkeder. Böyle olunca da, bir cephesiyle aşağı görünen medeniyet, diğer yönü ile inkar götürmez bir üstünlük arzeder. Fakat bu üstünlüğe rağmen gene de zararlı çıkmış olabilir. Garb'ın Şark'ı hezîmete uğratıp elde ettiği üstünlüğü dünya kamuoyuna sunması gibi.

Madde gücü zayıf düşen Doğu, çöküş devirlerinden sonra sadece manevî gücüne baş eğip, açığız komşusunun ileri adımlarını ne görmüş ne de tehditlerine kulak asmıştır. Ne çâre ki hâlâ da asmamakta ve hazıra konan bir tüketici olarak

kapılarını sâdece Garb`ın teknik hârikalarına açmış bulunmaktadır. Ardına kadar dayadığı bu kapılardan da içeri oluk oluk madde verimleri kadar maddeciliğin fikir tortuları da akmaktadır. Halbuki İslâmiyet`in dünyaya ışık saldığı devirlerde madde ve mana, atbaşı giden iki dost kuvvettidir.

Ayverdi, Avrupa emperyalizminin gadir ve zulüm çiftinden komünizm adlı bir “veled-i zinâ”nın doğduğunu belirtirken, soysuzca başlayan bu hareketin, yer yer ve zaman zaman Avrupa merkezlerinin orasında burasında patlak vermiş, yenmiş yenilmiş, sonunda da bir devlet idaresinde ifade bulmuş olduğunu beyân eder. Oysa Garp, malına, canına, toprağına ve inancına göz dikmiş tabiatın bir paraziti olan bu rejime karşı kendi insanını bir İslâmî dünya görüşü ile donatacağı yerde İslâm dünyasına saldırmaktan vazgeçmemiştir.

Ne yazık ki İslâm alemi ise, hâlâ Avrpa`ya karşı körü körüne hayranlık ve teslimiyet içinde bulunuyor. Halbuki artık Batı`nın Doğu`ya değil, Doğu`nun Batı`ya söyleyeceği söz, öğreteceği irfan ve hikmet devrinin geldiğini hatırlatan Ayverdi, bu noktada yapılacak tek şeyin, Müslümanların önce İslâm ve Kur`ân`ın yeryüzü için tek kurtuluş yolu olduğu şuuruna varmak ve Doğu`nun bu manevî zenginliklerini Batı`ya ulaştırmak olduğunu belirtir.

Petrol Batı için önemli bir gelir kaynağıdır. Bunun için de önce petrol olan yerlere hakim olmanın ve petrolden faydalanmanın yollarını arar ve isteğine de nail olur.

Yapılan tahminlere göre, dünya petrol rezervleri yakın zamanda tükenecektir. Avrupa, Amerika ve Rusya`da bu toprak altı hazinesinin yerine kaim olacak suni veya tabii enerji kaynakları arandığına göre, bazı müslüman ülkelerde bulunan işbu mühim gelir kaynağının ehemiyeti, yakın zamanda ortadan kalkmak tehlikesiyle karşı karşıya demektir. Şu halde petrol gelinine güvenmememiz gerektiğini belirten Ayverdi, bunun için de gereken tedbirleri almamızı önerir; Petrol ihraç eden memleket gelirinin, müşterek hareket edilerek bütün İslâm ülkelerinin kalkınması için İslâm bankasında kredi kaynağı olabilmesi lazımdır.

Müslüman-Türk Şarklı idi ve Şarklı olması da, Balkanlar`a ve Orta Avrupa`ya örnek bir medeniyet götürmesine mani olmamıştı. Ancak bir suçu varsa, kendine çok güvenmiş ve bu güvendiği kendini de, durmadan teklarlamış, ilerleyen zamanın ayak seslerine bir türlü kulak asmamıştı.

Ayverdi, Doğu`nun şimdi de bu üst üste gelen hezîmet ve yıkılışlardan, yine yanlış ders alarak, Şarklı hüviyetinden soyunup, selameti, topyekun Batı`nın gölgesine sığınmakta gördüğünü vurgularken, Doğu`nun derdinin devasının ise kendinde olduğunu vurgular.

Sâmiha Ayverdi, Doğu-Batı bahsinde Batı'nın çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmeğe çalıştığı Batılılaşma eyleminin sonucu ortaya çıkan Doğu ile mücadelesini eleştirir. Bunu ise Doğu ve Batı'yı farklı yönlerden karşılaştırarak yapar. Konuya, Doğu ve Batı'nın devletçilik anlayışı; Batı'nın devlet politikası; Doğu-Batı'nın dünya görüşü, inanç sistemleri, hataları; Doğu'nun Batılılaşma gayreti sonucu nasıl değiştiği vb. açılardan yaklaşarak ele alan yazar, Batı'nın huzura, Doğu'nun ise eski gücüne ulaşması için her iki tarafın birbiriyle anlaşması gerektiğini önerir.

KAYNAKÇA

- 1. AYVERDİ, Sâmiha, Bağ Bozumu, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, 296 s.**
- 2. AYVERDİ, Sâmiha, Rahmet Kapısı, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1985, 240 s.**
- 3. AYVERDİ, Sâmiha, İbrâhim Efendi Konağı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006, 439 s.**
- 4. AYVERDİ, Sâmiha Mesihpaşa İmamı, Kubbealtı Neşriyatı, 3. bs., İstanbul, 2000, 257 s.**
- 5. AYVERDİ, Sâmiha Kölelikten Efendiliğe, Kubbealtı Neşriyatı, 4. bs., İstanbul, 2003, 121 s.**